

İran'da Neler Oluyor?

Prof. Dr. Sema Kalaycıođlu

2018 yılında Trump'ın İran ile yapılan anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesinden sonra, İran için dünya daha dar, İranlı için hayat daha zor olmaya başladı. Ne petrol, ne doğal gaz, ne halı ve fındık fıstığını pazarlayabilen bu ülkede büyüyen ödemeler bilançosu açıkları ve koşullara duyulan güvensizlik en büyük darbeyi İran Riyaline vurdu. Şu anda uluslararası kaynaklara göre İran'da 1 Dolar'ın 200.000, 1 Euro'nun da 220.000 Riyal. Yabancı para alım satım yasakları ve sermaye kontrolleri, karaborsanın da alıp yürümesine sebep olmuş durumda. 2017 yılında resmî rakamlarla % 9.67 olan enflasyon oranı, 2019 da % 41'e tırmanmış. Fiyatlar büyük ölçüde denetimli. Ancak son zamanlarda süt ve süt ürünlerine zam yapılmasına izin verildiği söylentileri, fıslıtı gazetesinden yansıyıp, sektörel kıskançlıkları tetikliyor. 2020'nin ilk çeyreğine bakılarak yapılan enflasyon öngörüsü, bu yılsonu değerin % 34 ile kapatılabileceğine işaret etse bile, ülkede gıda fiyatlarındaki artış kadar kıtlıkların varlığı uzaktan bile bakınca ürkütücü.

Vebali Trump'ın Boynuna

Amerikan yaptırımlarının yeniden yürürlüğe girmesiyle, bir servetin üstünde yatan İran'ın bir kez daha sırtı yere geldi. Neredeyse ithalat ve ihracatının yarısı buharlaştı. Petrol üretimi de 600.000 ila 800.000 varil azaldı. Zaten dünyadan tecrit edildiği için bu kısılma petrol piyasalarına da yansımada. Bu nedenle İran kimsenin umurunda değil gibi gözüküyor. Başına sürececek yağ bulamayan pek çok İranlı'ya karşılık nasılsa bazıları hâlâ estetik salonlarında burun kaldırma veya cilt gerdirme ameliyatları lüksüne sahip olabilir. Ama asıl soru galiba imkânları bu kadar daralan bir ülke bir taraftan nükleer zenginleştirmeyi batıya nispet devam ettirirken, diğer taraftan nasıl oluyor da Suriye'de, Yemen'de, Lübnan'da ve Irak'ta faal olmayı sürdürebiliyor? İster istemez ilk akla gelen şey, hâlâ Irak petrol piyasalarında etkili olduğu için petrolü kısmen bu ülke üzerinden dünya piyasalarına arz ediyor olması geliyor.

Hoş, zaten Trump'ın verdiği gözdağını kısmen AB ülkeleri kendi geliştirdikleri ölçülerle delerek İran ile ilişkileri sürdürmekte. Öte yandan Çin ve Japonya ve muhtemelen Kuzey Kore, İran ile ticarî ilişkisini hiç kesmedi. Ama ne olursa olsun nüfusu en son Birleşmiş Milletler verilerine göre 84 milyon olan İran'ın ihtiyaçları büyük. Üstelik bu nüfus genç bir nüfus. Gıda, eğitim, giyim kuşam yanı sıra yaşı çalışma evresine gelenlerin hayatlarını idame ettirmek için iş ihtiyaçları var.

“Yıkılmadık Ayaktayız” Ruhunu

Resmî istatistikler işsizlik oranını hâlâ % 12 olarak açıklıyor. GSYİ hasılası yaptırımların yeniden yürürlüğe girmesi ile % 50 oranında azalan bir ülkede işsizliğin bu kadar az olmasını İranlılar, ülke ekonomisinde küçük ve orta ölçekli sanayinin ve sınırlı olsa da tarımda aile işletmelerinin varlığına bağlamakta. Tabii İran neredeyse yarım yüzyıla yakın bir zamandan beri yaptırımlarla yaşaya yaşaya yarı kapalı bir ekonomi olarak kendi kendine yeterli olmanın sırrını keşfetmiş olmalı. Bir de tabii kadın emeğinin işgücüne katılımı hesaplara hemen hiç yansımadağı için de işsizlik değerleri olmasının bir hayli altında seyrediyor olabilir. Yine de rakamlar kendi halkı için aldatıcı. Ele güne karşı ise hâlâ dik durmanın gururu. İranlı “kan kusup, kızılık şerbeti içtim” diyen bir kadim kültürün uzantısı.

Tabii İran’ın geleneksel olarak yapmayı iyi becerdiği bir takas ticareti de yıkılmadan ayakta kalmasını sağlayan bir etken. Bir de yaptırımlarla gelen ithalat engellerinin yerli üretimi teşvik gücünü göz ardı etmemek gerek. Yaratıcı İranlı yabancı ürünlerin yerine ikâme edilebilecek nitelikte üretim yapabildiği sürece kısıtların baskısını, tüketici ihtiyaçlarından doğabilecek şikâyetleri denetim altında tutabilme yeteneği gösteriyor. Tabii bu arada ithal ikamesi üretim faaliyetlerinin istihdam katkısını da güvence altına alıyor.

Siyasette Değişim Rüzgârları Eser mi?

Yine de İran kendi içinde yeni değişimlere gebe. Öyle ki en başta değişimin Kum Şehrinden başlayacağı yönünde öngörüler ve hatta açık tavsiyeler var. Ayetullah Ali Hamaney yerine Adalet Bakanı İbrahim Raeesi’nin geçebileceği söylentileri bile değişim için yeterli rüzgâr olabileceği konusunda bir beklenti oluşturmuş durumda. Raeesi’nin adının İran’ın yüksek rütbeli askeri bürokratları tarafından telaffuz edilmesi de değişim ihtimalinin bir başka boyutu. Bu değişim talep ve ısrarında ise temel müşevvik, en çok yolsuzla ve bunun malî boyutları ile mücadele etme zorunluluğu olarak gösteriliyor. İma etmeden, doğrudan suçlamadan sadece Raeesi’nin bu konuda başarılı olabileceği beklentisi İran’ın önümüzdeki günlerdeki hava raporuna eklenmeli. Tabii 2021 yılında yapılacak başkanlık seçimlerinde artık Ruhani’nin aday olamayacağı gerçeğini de unutmamak gerek. Bu bağlamda adaylar arasında reform yanlısı olanların sayısının diğerlerinden fazla olması İranlıya olduğu kadar, İran’ı dışardan izleyenler içinde umut kapısı. Yine de İran’ın daha derin ve rahat soluklanabilmesi için yaptırım yükünün sırtından indirilmesi gerek ki, bunun da umudu 3 Kasım 2020 Amerikan seçimlerinde.